

УДК 342.726-053.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.40>

КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ДИТИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Терещенко Д.С.,
аспірант

Національного транспортного університету

ORCID: 0009-0007-1554-0121

e-mail: dimitry.tereschenko@gmail.com

Терещенко Д.С. Класифікація конституційних прав дитини: теоретико-правовий аналіз.

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз класифікації конституційних прав дитини з урахуванням сучасних суспільно-політичних трансформацій, збройного конфлікту та глобальних викликів у сфері прав людини. Обґрунтовано необхідність систематизації прав дитини з метою вдосконалення правових механізмів їх реалізації, захисту та відновлення, особливо в умовах дії особливих правових режимів.

Акцентується увага на тому, що конституційні права дитини є складовою системи основоположних прав і свобод, однак у період воєнного стану вони зазнають суттєвих обмежень, що потребує наукового переосмислення їх природи та класифікації, адже традиційні підходи не завжди враховують фактори надзвичайних суспільно-політичних обставин. Тому автор пропонує покласти в основу загальної класифікації прав дитини критерій впливу суспільно-політичної ситуації та диференціацію їх на дві основні групи: ординарні (традиційні) та екстраординарні.

Ординарні (традиційні) права дитини пропонується визначати як юридичні можливості, врегульовані нормами конституції, вітчизняного законодавства та міжнародно-правовими актами, що забезпечують повноцінну життєдіяльність та розвиток дитини і реалізуються в умовах стабільного функціонування суспільства та держави. До них належать стандартні, загальновизнані права дитини: право на життя, освіту, охорону здоров'я, сімейне виховання, свободу думки й слова тощо.

Натомість екстраординарні права дитини розглядаються як юридично визначені, врегульовані нормами Конституції, вітчизняного законодавства та міжнародно-правовими актами, можливості, що мають спеціальний механізм реалізації, захисту та відновлення в період дії особливих правових режимів (воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна ситуація) з урахуванням особливих потреб життєдіяльності та розвитку дитини. До таких прав віднесено право на безпеку, евакуацію, гуманітарну допомогу, притулок, захист від участі у воєнних діях тощо. Обґрунтовано класифікацію екстраординарних прав за критеріями категорій захисту, суб'єктів забезпечення, змісту та сфер забезпечення життєдіяльності та безпеки.

Зроблено висновок, що поділ прав дитини на ординарні та екстраординарні сприяє не лише поглибленню теоретико-правового розуміння їх сутності, а й формуванню ефективної державної політики у сфері захисту прав дитини, особливо в період збройного конфлікту та дії інших особливих правових режимів.

Ключові слова: конституційні права дитини, конституційні права людини, класифікація конституційних прав дитини, збройний конфлікт, ординарні (традиційні) права дитини, екстраординарні права дитини.

Tereshchenko D.S. Classification of constitutional rights of the child: theoretical and legal analysis.

The article provides a theoretical and legal analysis of the classification of constitutional rights of the child, taking into account modern socio-political transformations, armed conflict and global challenges in the field of human rights. The need to systematize children's rights is substantiated in order to improve the legal mechanisms for their implementation, protection and restoration, especially in the conditions of special legal regimes.

The emphasis is on the fact that the constitutional rights of the child are a component of the system of fundamental rights and freedoms, however, during martial law they are subject to significant restrictions, which requires a scientific rethinking of their nature and classification, since traditional approaches do not always take into account factors of extraordinary socio-political circumstances. Therefore, the author proposes to base the general classification of children's rights on the criterion of the influence of the socio-political situation and their differentiation into two main groups: ordinary (traditional) and extraordinary.

Ordinary (traditional) rights of the child are proposed to be defined as legal opportunities regulated by the norms of the Constitution, domestic legislation and international legal acts that ensure the full life and development of the child and are implemented in conditions of stable functioning of society and the state. These include standard, universally recognized rights of the child: the right to life, education, health care, family upbringing, freedom of thought and speech, etc.

In contrast, extraordinary rights of the child are considered as legally defined, regulated by the norms of the Constitution, domestic legislation and international legal acts, opportunities that have a special mechanism for implementation, protection and restoration during the period of special legal regimes (martial law, state of emergency, emergency situation) taking into account the special needs of the child's life and development. Such rights include the right to security, evacuation, humanitarian assistance, asylum, protection from participation in hostilities, etc. The classification of extraordinary rights is substantiated according to the criteria of categories of protection, subjects of provision, content and spheres of ensuring life and security.

It is concluded that the division of children's rights into ordinary and extraordinary contributes not only to a deeper theoretical and legal understanding of their essence, but also to the formation of effective state policy in the field of protecting children's rights, especially during armed conflict and the operation of other special legal regimes.

Key words: constitutional rights of the child, constitutional human rights, classification of constitutional rights of the child, armed conflict, ordinary (traditional) rights of the child, extraordinary rights of the child.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження класифікації конституційних прав дитини зумовлена необхідністю їх комплексного переосмислення в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій, збройного конфлікту та глобальних викликів у сфері захисту прав людини. Конституційні права дитини є складовою системи основоположних прав і свобод, що визначають правовий статус особи, однак у реаліях воєнного стану їх реалізація зазнає суттєвих обмежень і потребує спеціальних правових механізмів забезпечення.

В Україні проблема класифікації прав дитини набуває особливого значення у зв'язку з необхідністю узгодження національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами, закріпленими у Конвенції ООН про права дитини 1989 року, Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 року та інших актах. Систематизація конституційних прав дитини дає змогу не лише визначити їх правову природу, а й розробити ефективні засоби реалізації, охорони та відновлення порушених прав особливо у період збройного конфлікту.

Додатковим аспектом актуальності є поява нових, раніше нехарактерних для мирного часу категорій прав – екстраординарних прав дитини, що охоплюють право на безпеку, евакуацію, гуманітарну допомогу, відновлення освіти, реінтеграцію в суспільство. Їх системне визнання у конституційно-правовій доктрині є важливим кроком до формування цілісного механізму захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Таким чином, дослідження теоретико-правових засад класифікації конституційних прав дитини має не лише наукове, але й прикладне значення, адже сприяє вдосконаленню законодавства, підвищенню ефективності державної політики у сфері захисту прав дитини та утвердженню гуманістичних засад конституційного ладу України.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням проблеми захисту прав людини взагалі та дитини зокрема у різні роки здійснили такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як С. Афанасенко, І. Бандурка, М. Бальцерек, К. Барнич, О. Боднарчук, В. Бондар, І. Волошина, Т. Заворотченко, А. Кавун, О. Корнієнко, С. Коталейчук, Н. Крестовська, Е. Костіна, О. Кудрявцева, М. Маніна, О. Мороз, С. Несинова, С. Ніколайчук, А. Олійник, Н. Оніщенко, Н. Опольська, Н. Ортинська, Т. Хаммарберг, Ю. Хатнюк, І. Швець, Г. Шмельова та ін.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз та здійснення системної класифікації конституційних прав дитини, визначення критеріїв їх поділу на види, а також з'ясування їх значення для забезпечення, захисту та відновлення прав дитини, в тому числі в період дії особливих правових режимів.

Виклад основного матеріалу. Актуальним у сучасній юридичній науці є питання класифікації та видової диференціації конституційних прав дитини, що має важливе науково-теоретичне й практичне значення. Доктринальний підхід до класифікації конституційних прав дитини забезпечує логічність, послідовність і всебічність науково-теоретичного осмислення цього складного та водночас надзвичайно важливого в умовах збройного конфлікту конституційно-правового феномену. З практичної точки зору класифікація конституційних прав дитини сприяє формуванню науково обґрунтованого підходу до вибору форм і методів їх реалізації, захисту та відновлення, особливо в умовах дії особливих правових режимів. Саме тому питання систематизації конституційних прав дитини потребує подальшого наукового осмислення та узагальнення.

Класифікація як універсальний науково-теоретичний прийом посідає важливе місце у процесі пізнання правових явищ. Її наукова цінність полягає у здатності задовольняти доктринальні потреби щодо систематизації та впорядкування багатовимірних форм їх прояву, що забезпечує глибше розуміння сутності та функціональних особливостей досліджуваного феномена.

У загальнотеоретичному контексті термін «класифікація» (від лат. *classis* – розряд, клас і *ficatio*, від *facio* – роблю) переважно розуміється як «система супідрядних понять (класів об'єктів) тієї або іншої галузі знань чи діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів» [1, с. 357] або «систематичний поділ і упорядкування понять та явищ, та предметів або система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями» [2, с. 175].

Під класифікацією об'єктів дослідження розуміють їх поділ на групи за певними ознаками з метою вивчення та наукового узагальнення. Найбільш поширеними є методи класифікації об'єктів дослідження за наявністю та відсутністю ознак, а також за видозміною ознак. Поділ об'єктів за наявністю і відсутністю ознак дозволяє виділити два їх класи, з яких один має певну властивість, а другий – не має. При цьому поділ може бути деталізований в межах кожного класу. Класифікація об'єктів за видозміною ознак передбачає виділення сукупностей об'єктів, в кожній з яких загальна для всіх ознака виявляється особливим чином [3, с. 25].

Отже, детальна класифікація конституційних прав дитини дозволить систематизувати їх багатогранний зміст, виокремити спільні та відмінні ознаки, визначити місце кожного права в єдиній системі, а також – за допомогою певних критеріїв виявити їх специфіку та тенденції розвитку, а головне зрозуміти місце, роль та специфіку прав дитини в системі конституційних прав період дії особливих правових режимів.

В сучасних умовах соціальних, економічних та воєнних викликів (збройні конфлікти, внутрішнє переміщення, сирітство, бідність) класифікація допомагає систематизувати потреби та правильно розставити пріоритети у державній політиці. До того ж нові загрози (цифрове середовище, торгівля людьми, дитяча праця, збройні конфлікти) зумовлюють потребу постійного переосмислення прав дитини, а системна класифікація дозволить своєчасно реагувати на нові види порушень.

Україна як держава-учасниця Конвенції ООН про права дитини та європейських конвенцій повинна узгоджувати внутрішнє законодавство з міжнародними нормами. Класифікація прав дитини дозволяє чітко розуміти, які саме права потребують додаткового правового закріплення чи посилення гарантій.

Аналізуючи права дитини, Е.В. Костіна, вважає що доцільно їх згрупувати у чотири групи: 1) індивідуальні (громадянські, приватні) права. До яких відносяться: право на ім'я та громадянство (ст. 7), право на самобутність (ст. 8), право на життя, виживання та розвиток (ст. 6) і принципи недискримінації (ст. 2), заборона тортур (ст. 37), право на захист від фізичного насильства (ст. 19, 34), право на захист від свавільного арешту (ст. 37, 40), право на захист особистого життя (ст. 16) тощо; 2) сімейні права, до них належать: право дитини на виховання у сімейному оточенні та альтернативний догляд, а саме: батьківський догляд (ст. 5); возз'єднання сім'ї (ст. 10); право на отримання допомоги від держави на утримання (ст. 27) тощо; 3) соціальнокультурні права, до них слід віднести: право на освіту (ст. 28, 29), право на охорону здоров'я (ст. 24), право на соціальне забезпечення (ст. 26), право на відпочинок і дозвілля, розважальні заходи, культурну та творчу

діяльність (ст. 31); 4) права дітей з особливими потребами. До них належать права дітей-біженців (ст. 22); права дітей у збройних конфліктах (ст. 38); права дітей, які вступили у конфлікт із законом (ст. 40); права дітей, які живуть на вулиці тощо [4].

Інша дослідниця О.М. Кудрявцева під системою конституційних прав дитини в Україні розуміє упорядковану сукупність таких взаємозумовлених видів прав дитини: 1) за сутністю (походженням): природні (право на життя, право на повагу до гідності та ін.) та позитивні (право на освіту, право на житло тощо); 2) за змістом: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні, інформаційні, екологічні; 3) за суб'єктом: права ненародженої дитини, права малолітньої дитини (від народження до досягнення нею чотирнадцяти років), права неповнолітньої дитини (від чотирнадцяти до вісімнадцяти років); 4) за способом унормування та гарантування: закріплені в Конституції та закріплені в законах України [5, с. 73].

До загальнолюдських прав та свобод дитини Н.М. Крестовська відносить норми права, які встановлюють право дитини на життя та охорону здоров'я; право на ім'я та громадянство; право на достатній життєвий рівень; право на вільне висловлювання думок та одержання інформації; право на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та засобів масової інформації; право на захист від усіх форм насильства; право на майно; право на житло; право на освіту; право на працю; право на заняття підприємницькою діяльністю; право на об'єднання в дитячі та молодіжні громадські організації [6, с. 270-271].

Існує й принципово інший підхід до диференціації прав дитини, який пропонує Т. Хаммарберг поділяючи їх при цьому на: забезпечення (provision), захист (protection) та участь (participation). Забезпечення (provision) – права, які забезпечують задоволення основних потреб дитини (право на освіту, на відпочинок і дозвілля); з захист (protection) – права, які гарантують захист від негативного впливу на дитину з боку суспільства, сім'ї (захист від економічної та сексуальної експлуатації, від психологічного й фізичного насилля, жорстокого поводження); участь (participation) – права дитини на самостійні дії та участь у громадському житті (право на вільне висловлювання своїх поглядів з усіх питань стосовно дітей) [7, с. 100].

Права дитини М. Бальцерек пропонує поділяти на: а) право дитини, пов'язане з громадянством; б) право дитини користуватися всіма правами без огляду на походження, народження, стать, національність, віросповідання, суспільне положення, освіту, професію; в) право дитини на особливий захист з боку сім'ї, суспільства та держави; г) право дитини на прізвище і громадянство; г) право дитини на охорону здоров'я, відпочинок і розваги; д) право дитини на гармонійний розвиток в умовах моральної та матеріальної безпеки в сім'ї та опіку суспільства і держави у разі браку сім'ї; е) право дитини на охорону від занедбання, деморалізації і жорстокості; є) право дитини на освіту; ж) право дитини користуватися здобутками культури і на творчу участь у розвитку національної культури; з) право дитини на особливу опіку і виховання з приводу фізичної та розумової відсталості або суспільної невлаштованості; и) право дитини на захист від будь-якої дискримінації, від роботи, початку роботи перед досягненням відповідного мінімального віку, а також на спеціальний захист праці в період неповноліття [8]. З викладеного стає очевидним, до дослідник вочевидь покладає в основу цієї класифікації критерій забезпечення прав дитини з урахуванням її уразливості та потреби в гармонійному розвитку, захисті та рівності.

Класифікацію прав дитини виходячи зі змісту функціонального призначення пропонує здійснювати О.І. Боднарчук, а саме: а) права захисту дітей, до яких відносяться приватні права (право на рідну мову, етнічне походження, належність до певної релігії та культури, право на життя, виживання та розвиток, право на захист від фізичного насильства, право на власну думку, на особисте життя, право проживати в родині, право на любов і піклування тощо); б) права забезпечення дітей, до яких відносяться соціально-культурні права (право на освіту, на охорону здоров'я, на відпочинок і дозвілля, на повноцінне харчування, на соціальне забезпечення, право на розвиток талантів тощо); в) додаткові права, до яких відносяться особливі права (особлива турбота: дітям без сімей, дітям-інвалідам, дітям, які перебувають у конфлікті із законом та дітям-біженцям) [9, с. 33-34].

Здійснюючи класифікацію прав дитини, на думку М.А. Маніної, доцільним було б поділяти їх на первинні та похідні. Виходячи з цієї класифікації всі права, які належать дитині, можна поділити на дві основні групи. До першої з них віднести право на життя, право на медичну допомогу та охорону здоров'я, право на соціальний захист та право на достатній життєвий рівень. Саме

завдяки цим можливостям з'являється новий суб'єкт прав, виникає його правосуб'єктність та можливості для його існування й розвитку. Усі інші права можна вважати похідними. Крім цього права дитини можна класифікувати на такі, що залежать від віку, та незалежні від часу реалізації [10, с. 19].

Доволі розгорнуту класифікацію пропонує Н.М. Опольська, на думку якої доцільно виділяти два види критеріїв класифікацій прав дитини: перший – загальні критерії та другий – спеціальні критерії класифікації прав дитини [11, с. 129].

До загальних критеріїв класифікації прав дитини, які науковці використовують і для загальних прав та свобод людини, належать наступні групування: за сферою реалізації в суспільному житті (особисті, соціально-економічні, культурні, політичні); за галузевою ознакою (права дитини за цивільним, сімейним, трудовим, адміністративним, кримінальним законодавством); відповідно до конституційного закріплення (абсолютні (конституційні) та відносні (усі інші, що є загальноприйнятими)); за характером прав (матеріальні та процесуальні); залежно від наявності майнового змісту (майнові та (особисті) немайнові); відповідно до способу закріплення (права дитини, закріплені у міжнародному праві та ті, що закріплені у національному законодавстві); за суб'єктивним складом (індивідуальні та колективні права); залежно від можливості реалізації прав (реальні та декларативні) тощо [11, с. 129].

До спеціальних критеріїв класифікації прав дитини належать ті, які застосовуються науковцями виключно до прав дитини. Ця група містить класифікації: залежно від категорії дітей, що потребують особливого захисту (права дітей, що залишились без батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей – жертв військових та міжнародних конфліктів, жертв екологічних та техногенних катастроф та ін.); за обсягом прав (загальнолюдські права та свободи і ювенальні); залежно від активності дитини у здійсненні своїх прав (права та свободи, в яких дитина є об'єктом спеціального захисту та піклування з боку держави, батьків тощо та права та свободи, в яких дитина є активним суб'єктом); залежно від можливості обмежень прав батьками, опікунами тощо (права, що можуть бути обмежені правом батьків на виховання та необмежені права дитини); залежно від вікових особливостей дитини (права малолітніх, права підлітків, права осіб юнацького віку); залежно від суб'єктивного складу правовідносин (виділяють групи прав, що походять із взаємовідносин «дитина і сім'я», «дитина і суспільство», «дитина і держава») [11, с. 129].

Узагальнюючи позиції дослідників, викладені вище, можна констатувати, що в науковому дискурсі не існує усталеної єдиної класифікації прав дитини. Різні автори пропонують власні підходи, виходячи з пріоритетів: одні акцентують на громадянських і політичних правах, інші на соціальному, економічному та культурному захисті, ще інші виділяють права дітей уразливих категорій. Незмінним залишається лише основний критерій – забезпечення всебічного гармонійного розвитку дитини та її захисту від дискримінації і небезпеки.

Сучасні виклики та загрози правам людини, зокрема правам дитини, що виникають в Україні у період воєнного стану, а також у державах, де ведуться активні бойові дії, зумовлюють необхідність уточнення класифікації прав дитини. Традиційні підходи (за поколіннями прав, за сферами життєдіяльності, за суб'єктами реалізації, за віковими особливостями, тощо) не завжди враховують фактори надзвичайних суспільно-політичних обставин. У цьому контексті доцільно покласти в основу загальної класифікації прав дитини критерій впливу суспільно-політичної ситуації та поділяти конституційні права дитини на дві основні групи: ординарні (традиційні) та екстраординарні.

Ординарні (традиційні) права дитини – це юридичні можливості, врегульовані нормами Конституції, вітчизняного законодавства та міжнародно-правовими актами, що забезпечують повноцінну життєдіяльність та розвиток дитини і реалізуються в умовах стабільного функціонування суспільства та держави. До них належать стандартні, загальновизнані права дитини: право на життя, освіту, охорону здоров'я, сімейне виховання, свободу думки й слова тощо. Ці права становлять так званий «базовий стандарт» і за сталих умов життєдіяльності суспільства забезпечуються органами державної влади та місцевого самоврядування, міжнародними організаціями та інститутами громадянського суспільства. Їх можна класифікувати за різними критеріями: за сферами суспільних відносин (соціальні, економічні, культурні, особисті та ін.), за віком дитини (права новонароджених, права малолітніх, права неповнолітніх); за формою реалізації (активні, пасивні); за суб'єктом, який забезпечує реалізацію права (сімейні, державні, суспільні); за територією (міжнародні (глобальні), національні, територіальні (локальні)). Цей перелік критеріїв класифікації прав дитини

сифікації ординарних (традиційних) прав дитини не є вичерпним його можна доповнювати в залежності від ступеня розвитку суспільних відносин та реальної потреби правового регулювання.

На відміну від ординарних (традиційних) прав дитини, які реалізуються в умовах нормального функціонування суспільства та держави, екстраординарні права дитини виникають в період дії особливих правових режимів.

Екстраординарні права дитини – це юридично визначені, врегульовані нормами Конституції, вітчизняного законодавства та міжнародно-правовими актами, можливості, що мають спеціальний механізм реалізації, захисту та відновлення в період дії особливих правових режимів (воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна ситуація) з урахуванням особливих потреб життєдіяльності та розвитку дитини.

Окремо варто зазначити, що екстраординарні права дитини можна розуміти у широкому і вузькому розуміннях. У широкому розумінні це абсолютно усі права дитини які реалізуються у період дії особливих правових режимів (на освіту, медицину, особисту безпеку, громадянство, охорону здоров'я та ін.) і мають специфічний механізм реалізації, посиленої охорони та захисту, а також відновлення. У вузькому розумінні екстраординарні права дитини виникають і реалізуються лише під час дії особливих правових режимів та припиняються після їх завершення. Це, наприклад, право дитини на захист від участі у воєнних діях, право на гуманітарну допомогу, право на евакуацію, на притулок тощо.

Пропонується класифікувати екстраординарні права дитини за кількома критеріями: 1) за категоріями захисту (права дітей на ТОТ, права дітей у зонах бойових дій, права дітей народжених від СНПК, права дітей УБД та загиблих УБД, права дітей-солдатів, права дітей ВПО, біженців); 2) за суб'єктом, що забезпечує реалізацію, охорону, захист та відновлення (міжнародні, національні, регіональні, локальні); 3) за змістом (охорони, захисту, реалізації, відновлення); 4) за сферами забезпечення життєдіяльності та безпеки а) право на життя та особисту безпеку (захист від фізичного насильства, недопущення залучення дітей до воєнних дій, захист від терористичних актів та мінної небезпеки тощо); б) право на гуманітарний захист (право на евакуацію із зон бойових дій, право на отримання гуманітарної допомоги (їжа, одяг, ліки, житло) тощо; в) право на захист від насильства, експлуатації та дискримінації (захист від торгівлі дітьми, сексуальної експлуатації; катування та жорстокого поводження, право на спеціальні заходи проти дитячої праці; захист від дискримінації на підставі статусу ВПО, етнічного походження, громадянства, релігії чи мови).

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що запропонована класифікація не є вичерпною і потребує подальшого вдосконалення, але дозволяє чітко розмежувати права дитини, що діють постійно (ординарні (традиційні)), та права, що виникають і реалізуються лише під час дії особливих правових режимів в тому числі у період збройних конфліктів (екстраординарні). Такий підхід має практичне значення для формування державної політики у сфері захисту конституційних прав дитини, особливо в період збройних конфліктів.

Класифікація конституційних прав дитини виступає не лише методологічним інструментом наукового пізнання, а й практичним способом їх систематизації, тому в якості базового критерію усі конституційні права дитини пропонується, з урахуванням впливу суспільно-політичної ситуації, поділяти на дві основні групи: ординарні (традиційні) та екстраординарні. Це дозволить виокремити спільні та відмінні ознаки, визначити місце окремих прав дитини в єдиній системі конституційних прав, а також на основі відповідних критеріїв здійснити їх детальну диференціацію та визначити тенденції розвитку. Особливого значення такий підхід набуває в період дії особливих правових режимів, зокрема під час збройних конфліктів, оскільки саме тоді класифікація дає змогу визначити місце та роль прав дитини в системі конституційних прав, виявити вразливі аспекти їх реалізації та окреслити ефективні механізми забезпечення, правового захисту й відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2007. 992 с.
2. Словник української мови : в 11 томах. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка. Том 4, 1973. 839 с.

3. Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. та ін. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Львів: Ромус-Поліграф, 2002. 128 с.
4. Костіна Е.В. Сутність основних детермінантів адміністративно-правового захисту прав дитини. *Митна справа*. 2012. № 1(79). Частина 2. Книга 1. С. 116–121.
5. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2014. 225 с.
6. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: іст.-теорет. дослідж.: монографія. Одеса: Фенікс, 2008. 328 с.
7. Hammarberg T. The UN Convention on the Rights of the Child and How to make it Work. *Human Rights Quarterly*. 1990. С. 97–105.
8. Balcerek M. Prawa dziecka. Warszawa : PWN, 1986. 583 s.
9. Боднарчук О.І. Адміністративно-правове регулювання у сфері соціального захисту прав дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 183 с.
10. Маніна М.А. Особливості класифікації деяких конституційних прав і свобод дитини в Україні. *Право і суспільство*. 2007. № 1. С. 19–23.
11. Опольська Н.М. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця: ВНАУ, 2019. 289 с.